

С. В. ЛОГВИНЕНКО*Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ*

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОТИРІЧЧЯ У СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НОВИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ УТВОРЕНЬ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 4(27), с. 36–40

Розглядаються проблеми щодо динамічних змін політичної карти світу, утворення нових геополітичних об'єднань і блоків, розширення зон їх впливу на функціонування окремих держав.

Політична карта світу останніми роками динамічно змінюється. Міжнародні геостратегічні аналітичні центри прогнозують, у недалекому майбутньому, утворення нових геополітичних блоків, розширення зон впливу існуючих геополітичних об'єднань і переформування гравців у торах тих чи інших блокових утворень.

Західноєвропейські аналітики також говорять про можливість реалізації нового гео економічного проекту: створення нової гео економічної осі між Європою і Росією, яка здатна протидіяти Америці та Китаю, тісно пов'язаних боргом Китаю перед США та потребою Сполучених Штатів у китайських товарах.

Головний елемент прогнозованого Євразійського утворення — вісь між Німеччиною та Росією. Німецька інтелігенція очікує від цього союзу поновлення партнерства Німеччина—Франція, — історичного рушія європейських інтеграційних процесів. Кінцевим результатом цих інтеграційних процесів може бути вісь Париж—Берлін—Москва, яка здатна відновити Європу як таку, що може впливати на світовий порядок.

Проте шлях до об'єднання навряд чи буде простим. Росія і Європа протягом останніх чотирьох сторіч мають багато суперечок щодо континентальних територій. Але, виходячи з історичного досвіду, бачимо, що коли ці дві сторони не можуть перемогти одна одну, вони приходять до спільної згоди. Як приклад такої взаємодії можна розглядати заснування Санкт-Петербурга, звідки, до речі, походять і Путін, і Медведєв [1].

Для того щоб зрозуміти вектори зародження майбутніх протиріч на міжнародній арені, варто

розглянути світову карту в розрізі геополітичних центрів, виокремити їх в умовних кордонах і сфокусувати увагу на країнах, що розташовані саме в прикордонній зоні даних утворень і перебувають під впливом фактично кількох геополітичних блоків. Як правило, такі країни більше тяжіють до одного з блоків, що зумовлено історичними чинниками, релігійною належністю, економічними зв'язками, військово-політичною однорідністю та кількісною перевагою того чи іншого населення певної національності.

Проте, досить важко знайти країни, що знаходилися б на кордоні геополітичних регіонів, а надто й цивілізаційних регіонів, які до того ж гармонійно поєднували б усі зазначені вище фактори, що чітко відносили б їх до певного блоку. Саме ці країни, можливо регіони, і будуть складати центри підвищеної напруги і боротьби за зони впливу, а надто, якщо знаходяться на стратегічній осі забезпечення життєдіяльності і безпеки певного геополітичного блоку.

На нашу думку, для формування цілісної геополітичної картини світу і зон впливу тих чи інших геополітичних блоків варто звернути увагу на методику розподілу регіонів за Солом Коуеном, який у своїй книзі “Географія і політика в роз'єданому світі” пропонує ввести, для більш зручного геополітичного розподілу, модель “ядра” і дисконтинуальних поясів і ділить території на 4 геополітичні складові: а) зовнішня морська (водне середовище), залежить від торговельного флоту та портів; б) континентальне ядро, яке є тотожним Хартленду; в) дисконтинуальний пояс — берегові сектори, орієнтовані або всере-

дину континенту, або від нього; г) регіони, які не перебувають у геополітичній залежності від цього ансамблю.

У цій книзі Коуен виокремлює два геостратегічних регіони: 1) “Залежний від торгівлі морський світ”; 2) “Євразійський континентальний світ”.

У їх складі він виокремлює такі геополітичні регіони: Англо-Америка і Карибський басейн; Західна (морська) Європа і Магриб; колишній Радянський Союз та Східна Європа [2].

Концепція дисконтинуальних поясів була підтримана таким відомим американським геополітиком, як Генрі Кісінджер, який вважав, що політична стратегія США відносно “дисконтинуальних” берегових зон полягає в тому, щоб поєднати всі фрагменти в єдине ціле і забезпечити атлантизму повний контроль над “Радянською Євразією”. А отже, щоб стратегія “анаконди” була повністю успішною, особливу увагу потрібно було звернути на ті “берегові сектори” Євразії, які або дотримувались нейтралітету, або тяжіли до внутрішніх просторів континенту.

На практиці ця політика свого часу реалізувалась через в’єтнамську війну, активацію американсько-китайських відносин, колишню підтримку США проамериканського режиму в Ірані та ін.

Теорія Коуена лягла в основу військово-політичної схеми “національних цілей” США, яку розробили Кеннет Томсон і Джозеф Блек.

“Зовнішньополітичні цілі США найкраще відображаються у вигляді ряду концентричних окружностей”, — пишуть вони. В центрі даного круга розміщено “вимогу забезпечення безпеки існуючих територіальних кордонів” США. Друга огинаюча смуга визначає необхідність протидії з боку США будь-яким спробам держав у Європі чи Азії встановити свою одноосібну гегемонію в межах східної півкулі. На периферії зазначених цілей знаходиться третя окружність, що зумовлює зацікавленість США у “створенні і підтримці такого міжнародного порядку, який забезпечував би належну можливість виживання демократичних цінностей у масштабах усєї Землі” [3].

Виходячи з наведеної методології розподілу світових геополітичних центрів, варто зауважити, що однією з головних цілей нинішнього перерозподілу світу є не буквально забезпечення військової безпеки країни, а, швидше, контроль над природними ресурсами, геостратегічними і військово-морськими шляхами до цих ресурсів, що в майбутньому забезпечить країну від будь-якої залежності — саме за це ведуться війни сьогодення.

У цьому процесі, для США, надзвичайну роль відіграє витіснення Росії на Північно-Східну частину Євразії, відмежовуючи її від одного з найголовніших комунікаційних шляхів до центру світових природних ресурсів — Середземноморсько-Чорноморсько-Каспійського регіону.

Даний регіон є північною межею Світового енергетичного чи вуглеводневого еліпсу, охоплюючого Аравійський півострів, Ірак, Іран, Персидську затоку, Північний Іран, російське Прикавказзя, замикаючись в Афганістані.

Наразі можемо спостерігати, що однією з найважливіших причин перерозподілу світу, ініційованого США, є відмежування Росії від головних комунікаційних центрів сучасного світу, де головними є саме ресурси.

Південна крива, що має початок, знов таки, від того ж Середземного моря і протоку, покликана поєднати англосаксонські позиції у Туреччині, через Персидську затоку з Пакистаном, замикаючись у тому ж Афганістані.

Для підтвердження вірогідності тверджень можемо зауважити, що в момент, коли Афганістан вийшов з-під американського контролю, а Ірак був на заваді, США розпочали військові дії на його території. Виходячи з даної логіки можемо прогнозувати, що наступним буде конфлікт Америки саме з Іраном.

Ці факти і припущення нами були згадані не даремно. Потрібно пам’ятати, що північний кордон даного еліптичного регіону прилеглий саме до України, а також Молдови, Кавказу і Закавказзя, на теренах яких маємо нагоду вже сьогодні спостерігати силові зіткнення двох світових геополітичних лідерів — США і Росії, під приводом різного гатунку визвольних війн чи підтримки того чи іншого народу в боротьбі за свої національні права. Саме ці закономірності розвитку сьогодення дають пояснення причин блокування Білорусії Заходом і показових навчань США у Криму, аби продемонструвати свій вплив у регіоні російській стороні, включення Грузії в американську орбіту.

Якщо не вважати першочерговими культурно-цивілізаційні протиріччя Заходу і Сходу, а сфокусувати увагу на питанні стратегічного контролю над ресурсами, як засобами життєдіяльності країни, можемо констатувати, що метою євразійської стратегії Вашингтона є забезпечення контролю над світовим вуглецево-водним еліпсом і відсторонити від користування цими ресурсами потенційні й існуючі центри сили, які перебувають у більш вигідному географічному положенні щодо контролю даних ресурсів.

Проте, маємо перейти від глобальних протиріч і тенденцій на теренах сучасності України, з'ясувати, яким чином існуючі тенденції та міжнародні протиріччя можуть вплинути на її буття вже найближчим часом. Перед тим, як робити прогнози щодо протиріч на території України, варто звернути увагу на визначення такого явища, як тероризм: “Тероризм як глобалізаційний виклик сучасності переважно фокусується у форматі відносин Схід — Захід, які на загал мають дихотомічний характер з давніх часів”. Філософ Ю. Павленко звертає увагу на те, що витoki протистояння Заходу і Сходу сягають у глибину історії і мають неоднозначне тлумачення, з огляду на істотні цивілізаційні відмінності фігурантів. “Перед нами, — пише він, — два шляхи, дві лінії розвитку до індустріальних суспільств: східний — з провідною роллю державного апарату в усіх сферах суспільної життєдіяльності, включаючи економіку, і західний — з розвиненою приватною власністю і громадянським правом, де держава не відіграє самодостатньої ролі” [4].

Але за всіх цивілізаційних відмінностей, відмінностей у соціальному й економічному укладах бачимо, що фактор терору використовується як Заходом, так і Сходом для вирішення своїх геополітичних завдань і питань безпеки власних кордонів чи розширення зон впливу. Можемо очікувати використання цього важеля і для вирішення спірних питань стосовно України, а саме, так званого “Кримського питання”.

Нині міжнародне право зазнає значних змін у площині “відносного” і “функціонального” суверенітету і може слугувати політичним підґрунтям для застосування сили. Постулати доктрини Монро і теорія “великої дубинки”, сформована Теодором Рузвельтом, що практикується різними адміністраціями президентів США в останні 200 років, фактично має своє узаконення в сучасному міжнародному праві у вигляді права на гуманітарні інтервенції, якщо якась держава порушує права та свободи своїх громадян, оскільки прямі військові інтервенції, як оголошення війни, забороняє статут ООН.

“Міжнародне право регулює відносини між державами, але не між людьми, забезпечує порядок, проте не справедливість, чому заважає акцент на суверенітеті... в той час як “світове право” — “нова форма права”, більше відповідає світовому співтовариству людей, ніж співтовариству держав” [5]. На цьому акцентують увагу юристи, які підтримують нові течії у міжнародному праві, що слугує зручним приводом для країн-лідерів ре-

алізовувати свої амбіції щодо вторгнення на території суверенних країн, виходячи з правових і начебто гуманних норм.

Така “еволюція” правової свідомості може призвести до, фактично, повної руйнації міжнародного публічного права, до закінчення ери “держава-нація”.

Країни, що не володіють ядерною зброєю, фактично стають маргінальними державами, без права голосу і повинні сподіватися на милість сильної сторони, вибираючи, під чию зону впливу буде найбезпечніше потрапити.

Виходячи з цих міркувань можна стверджувати, що на підставі доктрини Монро, принципу політики “великої дубинки” США, навіть у супереччя бажанню, мають здійснювати функції міжнародної поліції у випадку безладу в інших країнах Нового світу чи їх нездатності покласти цьому край. На думку американських науковців, зокрема Болдуїна: доктрина Монро в геополітичному відношенні залишається правильною й у ХХ ст., оскільки США не можуть допустити панування іншої держави в жодній частині Західної півкулі, особливо на північ від екватора. Ця доктрина зумовлює й вирішальність морської стратегії для США.

У ХХІ ст. кордони впливу доктрини Монро дещо розширились, поступово узаконюючись у постулатах міжнародного права, і тепер сягають країн, що належать до Європейської і навіть Приазійської частини світу.

“Той, хто контролює Севастополь — той контролює Крим, а той, хто контролює Крим — той контролює Чорне море”, “півострови, то є прояв прагнення суходолу до контролю над морями”, — писав український геополітик Юрій Липа у книзі “Призначення України”.

Особлива роль Криму в геополітичних процесах навколо Чорноморського регіону пояснюється цілою низкою чинників: геополітичних, політичних, економічних, військових, етнокультурних і психологічних.

Крим є надзвичайно важливою складовою політичної стратегії як для України, так і для Російської Федерації. Крим є і буде протягом тривалого періоду вельми проблемним регіоном, що визначається об'єктивно: це регіон, де співіснують три цивілізації: європейська, євразійська і азійсько-ісламська. Вони перебувають як усередині півострова, так і на кордонах України, Росії, Туреччини.

Крим — це також регіон трьох етносів: російського, українського, кримськотатарського і двох

світових релігій: християнства й ісламу. Півострів має надзвичайно специфічну й строкату історичну і культурну спадщину еллінізму, Римської імперії, Візантії, Київської Русі, Турецької імперії, тюркського кочового світу, Кримського ханства, готів, Генуї, Венеції, козацької України, караїмо-кримчацької традиції, вірменської традиції, залишків німецької, болгарської і новогрецької колонізації, Російської імперії, Радянського Союзу. Ця спадщина утворює надзвичайно специфічну соціокультурну сферу Криму. Півострів постійно зазнає потужного ідеологічного, інформаційного та культурного впливу з боку Російської Федерації, значно слабшого — з боку України і дещо прихованого, розрахованого майже виключно на кримськотатарське середовище — з боку Туреччини. Навіть суто географічно Крим розташований на геополітичному перехресті Чорноморського регіону, на перехресті інтересів України, Росії і Туреччини [6].

Ведучи мову про вирішення проблеми напруженості в Криму і уникання протиріч, як геополітичних, так і соціальних, що характерні в цьому регіоні, маємо зауважити, що сьогодні у Криму є дві потужні етнополітичні сили — російська і кримськотатарська. Союз з першою є для України доволі сумнівним за наслідками, адже він обов'язково посилить позиції РФ у Криму. Союз з другою суттєво збільшить можливості України щодо етнополітичного маневру, ускладнить дії російських і проросійських структур, активізує слабке місцеве українство. Українсько-татарський блок уможливить рівніші умови змагання за вплив у Криму між Україною та РФ.

Значно організованішою силою виступають у Криму кримські татари. Нині їх приблизно 300 тис. осіб, але їхній політичний вплив на життя півострова значно перевершує їх чисельність. Сьогодні кримські татари та їхній національний керівний орган — Меджліс — на загал стоять на проукраїнських позиціях, хоча Київ, часом, нехтує їхніми інтересами. Саме така позиція Меджлісу щодо України суттєво ускладнює діяльність проросійських структур у Криму.

Представники РФ намагаються змінити політичні орієнтації кримськотатарського національного руху на свою користь, але поки без особливого успіху. Однак, за байдужості офіційного Києва ніхто не може гарантувати збереження проукраїнських позицій кримських татар у майбутньому [6].

У разі досягнення Москвою більш бажаної для себе політики з боку організацій кримських татар

перспективи України на півострові значно погіршаться. За кримськими татарами дуже суттєва для світової громадськості аура корінного народу, репресованого тоталітарним режимом. За ними доволі висока монолітність, згуртованість етносу, величезний досвід боротьби та правозахисної діяльності, дисциплінованість та політична активність мас.

Чи можливе вторгнення в Крим будь-якої із зацікавлених в даному регіоні країн? Можливе. Слід зауважити, що ситуація в Криму, що була зазначена раніше, дає можливість зацікавленим країнам маніпулювати багатьма факторами, такими як: соціальна напруженість, нехтування правами меншин, мовне питання. Норми міжнародного права, як уже зазначалось, дещо змінюються за останні роки, даючи сильним країнам усе більше й більше можливостей контролю своїх слабших сусідів.

Розглядаючи протиріччя стосовно Криму між глобальними гравцями — США і Росією, можна зробити припущення, що питання силового вторгнення в регіон, швидше, питання часу і правильно спланованого “збігу обставин”.

Для зацікавлених країн важлива “точка відліку”, прецедент, що може бути формальним приводом для запуску військової машини. Чи буде це звинувачення в тероризмі, як у конфлікті з Грузією, чи, можливо, бажання російськомовного населення реалізувати свої права і шляхом референдуму приєднатися до Росії, а можливо, й звинувачення у гнобленні татарського, етнічного населення — привід можна віднайти доволі легко.

На Інтернет-сторінці журналу “Главред” нещодавно було опубліковане інтерв'ю для радіо “Свобода” російського військового експерта Павла Фельгенгауера. Експерт зазначив, що в своїй аналітиці для американського фонду “Джеймстаун” він зробив висновок, що Росія не виключає в майбутньому під приводом захисту російських інтересів вторгнення в Крим. Перед вторгненням у Крим експерт зазначив необхідність для Росії модернізації війська у найближчі три роки. Українські війська не є ефективними для подолання будь-якої військової загрози [7].

Маємо зробити висновок, що в контексті сучасних геополітичних небезпек важливою складовою державної безпеки є так звана “соціальна безпека” — єдність нації, відсутність гострих міжетнічних протиріч, ефективний механізм вирішення конфліктних питань щодо території і культурної належності. На жаль, у сучасній Україні немає належного інструментарію, як-то: правовий механізм

і військо, політичний апарат, що згуртував би націю, а отже країна знаходиться під високим рівнем небезпеки. Перебіг протиріч усередині України з латентного стану у стан відкритий — лише питання часу, а саме — найближчих 5–7 років.

Література

1. *Hartland Eurasian Review of Geopolitics*. "What is EuRassia" by F. Maronta (27 Maggio 2009). <http://temi.repubblica.it/limes-heartland/what-is-eurussia/12942>

2. *Cohen S. B. Geography and Politics in a divided World*. — Oxford. — 1971.

3. *Каренин А. А. Философия политического насилия*. — М: Междунар. отношения. — 1971. — С. 112.

4. *Павленко Ю. В. История мировой цивилизации*. — К.: Фенікс, 2002. — С. 59.

5. *International Affairs*. vol. 75, 1999, № 3, July 1999, p. 547; *European Journal of International Law*. 1998.

6. *Лосєв І. Крим як геополітична проблема України на зламі XX–XXI століть*. — <http://nomos.com.ua/content/view/36/1/>

7. *Через несколько лет Россия вторгнется в Крым? // Главред*. — 18.08.09. — <http://glavred.info/archive/2009/08/18/090912-3.html>

Розглянуто проблеми можливих змін на політичній карті світу в результаті появи нових геополітичних блоків й утворень.

Рассмотрены проблемы возможных изменений на политической карте мира в результате появления новых геополитических блоков и образований.

The problems of possible changes on the political map of the world as the result of creating of the new geopolitical blocks and units are considered.

Надійшла 25 жовтня 2010 р.